

نقش فضای مجازی بر شکل دهی زیست بوم رشد و تعالی نوجوان ایرانی معاصر

مهدی فدایی*

سید محمدتقی موسوی فر**

محسن داودآبادی فراهانی***

چکیده

تاکنون فضای مجازی بر رشد و تعالی نوجوان آثار مختلفی داشته است. هدف این پژوهش مطالعه نقش فضای مجازی بر شکل دهی زیست بوم رشد و تعالی نوجوان ایرانی معاصر است. این تحقیق از نوع توصیفی - کاربردی است و با جمع آوری و طبقه بندی اطلاعات از کتب و مقالات، آثار فضای مجازی بر نوجوان را شناسایی کرده است. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات از روش تحلیل مضمون استفاده شده است. بر اساس یافته های تحقیق، مدل مفهومی نقش فضای مجازی بر شکل دهی زیست بوم رشد و تعالی نوجوان ایرانی معاصر تدوین شد که مؤلفه های آن (۷ مضمون سازمان دهنده) شامل ۱. آسیب های فضای مجازی بر باورهای نوجوانان، ۲. آسیب های فضای مجازی بر عواطف نوجوانان، ۳. آسیب های فضای مجازی بر رفتارهای نوجوانان، ۴. آثار فضای مجازی بر خانواده، ۵. آثار فضای مجازی بر امور اجتماعی عمومی، ۶. آثار فضای مجازی بر امور اجتماعی نهادی و ۷. ظرفیت های مثبت فضای مجازی در رشد نوجوانان می شود.

کلیدواژه ها: فضای مجازی، زیست بوم، رشد و تعالی نوجوان

10.22034/JL.2024.210066

شناسه دیجیتال (DOI):

fadaei.ac@gmail.com

mosavifar88@gmail.com

mohsend313@gmail.com

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۶/۲۴

* استادیار گروه اخلاق و تربیت دانشگاه باقرالعلوم (ع)، قم، ایران.

** دکتری الهیات گروه قرآن و حدیث دانشگاه قم، قم، ایران. (نویسنده مسئول)

*** دکتری فقه تربیتی جامعه المصطفی العالمیه (ع)، قم، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۲/۱۸

مقدمه

فضای مجازی را باید بزرگ‌ترین سامانه‌ای دانست که تاکنون به دست انسان طراحی، مهندسی و اجرا شده است. در امتداد اینترنت، ارتباطات گسترش یافت و فضای جدیدی به وجود آمد که می‌توان آن را فضای مجازی نامید. استفاده از این فضا به دلیل گستردگی اش که در هر زمان و مکان می‌توان به آن دسترسی داشت و فراگیری اش که بسیاری از شئون فردی و اجتماعی زندگی را در بر گرفته، ضرورت یافته است، به گونه‌ای که تأثیر آن بر زندگی انسان روزبه‌روز آشکارتر می‌شود. با ورود شبکه‌های اجتماعی، مانند تلگرام و اینستاگرام، گرایش به فضای مجازی بیشتر از قبل شد (افشاری، ۱۳۹۸: ۳۴). جذابیت‌ها، قابلیت‌ها و ویژگی‌های خاص فضای مجازی آن را به محیطی برای تعاملات اجتماعی مبدل کرده است. جهان مجازی شکل دیگری از جهان واقعی است و این دو جهان عناصر اولیه مشترک دارند؛ پس اصول حاکم و مهارت‌های فنی و رفتاری لازمه تعامل در این محیط‌ها هستند. قطعاً نداشتن رفتار مناسب و هنجارمند و، از همه مهم‌تر، اخلاقی ارتباط میان افراد را دچار چالش خواهد کرد.

استفاده صحیح و مدیریت شده از فضای مجازی جنبه‌های مثبت فراوانی مثل سرعت ارتباطات، دسترسی کامل تر و آسان به اطلاعات برای افراد دارد و در عین حال استفاده افراطی و ناصحیح از آن می‌تواند تهدیدی جدی برای خانواده‌ها در زمینه رشد و تعالی و تربیت نوجوانان باشد (لسانی، ۱۴۰۱: ۱۳)؛ بنابراین باید چالش‌ها و آثار ناشی از ارتباط افراد مختلف با این فضا و راهکارهای تعامل با آنها در همه عرصه‌ها و برای مخاطبان مختلف بررسی و تبیین شود.

۱) تبیین موضوع

تهدیدهای فضای مجازی برای نوجوان موضوع مهمی است که نظر بسیاری از کارشناسان تربیتی و جامعه‌شناسی را به خود معطوف کرده است (پناهی و تبریزی، ۱۳۹۵: ۶۵). تاکنون فضای مجازی نقش‌های مختلفی بر رشد و تعالی نوجوان داشته است، از جمله اینکه استفاده افراطی از فضای مجازی موجب غفلت و دوری نوجوانان از نسل پیشین می‌شود و شکاف نسلی ویژه‌ای ایجاد می‌کند. تغییر در احساسات و عواطف آنها و نوع تعاملات خاص و جدید مجازی باعث می‌شود که دچار انزوا از فضای حقیقی جامعه و خانواده شوند. این مسئله موجب به وجود آمدن دلخوری، ناسازگاری، کم شدن گفت‌وگوهای صمیمی و همدلانه و سست شدن ارتباطات دوستانه می‌شود (خالصی و دیگران، ۱۳۹۸: ۱۶۸).

یکی از عرصه‌های مهمی که فضای مجازی تأثیر مستقیم و غیر مستقیم بر آن داشته زیست‌بوم فرهنگی رشد و تعالی نوجوانان است. شکل‌دهی به زیست‌بوم رشد و تعالی نوجوان به نوعی با عوامل مؤثر بر سبک زندگی و شیوه زیست و تعلیم و تربیت نوجوانان مرتبط است. از دیگر نقش‌های فضای مجازی در شکل‌دهی به زیست‌بوم رشد و تعالی نوجوان می‌توان به مواردی چون کاستن از فرصت گفت‌وگو و تعامل مؤثر حضوری، ایجاد دوستی‌های مجازی، اختلالات عاطفی و روانی نوجوان و اثرات مخرب جنسی اشاره کرد (حاج‌محمدی و حاج‌محمدی، ۱۳۹۶: ۲۰۹).

در اهمیت توجه به نوجوانان و رشد و تعالی آنان و تأثیرش بر آینده جامعه تردید نیست. این پژوهش نیز بر اساس همین اهمیت، در پی پاسخ به این سؤال است که نقش فضای مجازی در شکل‌دهی به زیست‌بوم رشد و تعالی نوجوان چیست. نتایج تحقیق می‌تواند برای شناسایی بهتر فضای مجازی و آثار آن و پیشگیری از آسیب‌های ممکن و نیز درمان مشکلات به وجود آمده مفید باشد. این پژوهش به دنبال تبیین مدل مفهومی نقش فضای مجازی بر شکل‌دهی به زیست‌بوم رشد و تعالی نوجوان و مؤلفه‌های اثرگذار است.

۲) روش تحقیق

این پژوهش هدفی کاربردی و روشی توصیفی - تحلیلی دارد. پژوهش از نوع کمی و کیفی است و برای گردآوری داده‌ها و از روش کتابخانه‌ای و میدانی استفاده می‌کند. این تحقیق با جمع‌آوری و طبقه‌بندی اطلاعات از کتب و مقالات به دنبال شناسایی آسیب‌های فضای مجازی به نوجوان است و برای تجزیه و تحلیل اطلاعات از روش تحلیل مضمون بهره می‌برد. این روش فرایندی برای تحلیل داده‌های متنی است و داده‌های پراکنده و متنوع را به داده‌هایی غنی و تفصیلی تبدیل می‌کند. تحلیل مضمون صرفاً روش کیفی خاص نیست، بلکه فرایندی است که می‌تواند در بیشتر روش‌های کیفی به کار رود (عابدی جعفری و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۵۳). «به طور کلی، تحلیل مضمون روشی است برای:

الف) دیدن متن؛

ب) برداشت و درک مناسب از اطلاعات ظاهراً نامرتب؛

ج) تحلیل اطلاعات کیفی؛

د) مشاهده نظام‌مند شخص، تعامل، گروه، موقعیت، سازمان یا فرهنگ؛

ه) تبدیل داده‌های کیفی به داده‌های کمی» (عابدی جعفری و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۵۶).

شبکه مضامین ابزار مناسبی در تحلیل مضمون است که بعدها توسعه یافته است. آنچه شبکه مضامین عرضه می‌کند نقشه‌ای شبیه تارنما به مثابه اصل سازمان دهنده و روش نمایش است. به عبارت دیگر، شبکه مضامین بر اساس یک روند مشخص، مضامین پایه (کدها و نکات کلیدی موجود در متن)، مضامین سازمان دهنده (مضامین به دست آمده از ترکیب و تلخیص مضامین پایه) و مضامین فراگیر (مضامین عالی دربرگیرنده اصول حاکم بر متن به عنوان یک کل) را نظام می‌بخشد و نقشه‌ای از کل مضامین ارائه می‌کند. در این شبکه، مضامین با توجه به رابطه اعم و اخص با یکدیگر جاگذاری شده‌اند (یاوری، ۱۳۹۱: ۱۵۰).

یک شبکه مضامین با مضامین پایه شروع می‌شود و تا تعیین مضامین فراگیر ادامه می‌یابد. ابتدا مضامین پایه گردآوری می‌شوند، سپس برحسب شباهت موضوعی با هم، در قالب مضامین سازمان دهنده طبقه‌بندی می‌شوند. پس از آن، مضامین سازمان دهنده بر حسب مضامین پایه‌ای که در بر گرفته‌اند، بررسی مجدد می‌شوند و با کمک یکدیگر، مضمونی در سطح بالاتر را ایجاد می‌کنند که مضمون فراگیر نام دارد (عابدی جعفری و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۵۶).

در این پژوهش، انتخاب مضامین پایه، سازمان دهنده و فراگیر بر اساس تجزیه و تحلیل دقیق مقالات و منابع مرتبط با موضوع صورت گرفته است. معیارهای انتخاب این مضامین شامل اهمیت موضوعی آنها در ادبیات تحقیق، فراوانی تکرار در مطالعات پیشین و ارتباط مستقیم با سؤالات اصلی تحقیق بوده است. برای مثال انتخاب مضامین پایه‌ای نظیر آسیب‌های فضای مجازی بر باورهای نوجوانان و ظرفیت‌های مثبت فضای مجازی در رشد نوجوانان، به دلیل تأثیر گسترده و چندجانبه‌ای بوده که داشته‌اند و در مقالات و تحقیقات قبلی بررسی شده‌اند. این انتخاب‌ها بر اساس رویکردی نظام مند و متدولوژیک بوده که تلاش شده است تنوع و عمق موضوعی مفاهیم به خوبی منعکس شود.

علاوه بر این، برای تدوین مدل نهایی، وزن دادن به هر یک از مفاهیم فراگیر و مضامین سازمان دهنده ضروری بوده است. برای این منظور، از روش تحلیل محتوای کیفی استفاده شده تا اولویت بندی و اهمیت نسبی هر مفهوم مشخص شود. داده‌ها از طریق کدگذاری اولیه و ثانویه تجزیه و تحلیل شده‌اند و با استفاده از مصاحبه‌های نخبگان و بررسی‌های علمی، وزن هر یک از مضامین تعیین شده است. برای مثال، مضامینی که تأثیر بیشتری بر شکل دهی به زیست بوم رشد و تعالی نوجوانان دارند، وزن بیشتری دریافت کرده‌اند. این فرایند به پژوهش امکان می‌دهد تا دقت و جامعیت بیشتری در تبیین نقش فضای مجازی بر نوجوانان داشته باشد.

۳) پیشینه تحقیق

با توجه به جست‌وجوی مفصلی که انجام گرفت، تحقیقات زیر در مورد تأثیر فضای مجازی بر نوجوان انجام شده‌اند:

- هوشنگ اسماعیل‌زاده خلیل‌آباد (۱۳۹۰) در پایان‌نامه خود با عنوان «تأثیر محیط اینترنت بر بزه‌کاری و بزه‌دیدگی کودکان و نوجوانان و راهکارهای مقابله با آن»، سقوط ارزش‌ها و فراگیری رفتارها و الگوهای بزهکارانه نو در محیط اینترنت که با پیامدهای این فضا همچون خشونت، افسردگی و انحرافات جنسی تشدید می‌شود را از دیدگاه روان‌شناسی جنایی و نیز نبود کنترل مناسب، پیدایش خرده‌فرهنگ‌های متعارض اینترنتی که سبب نقاط و شکاف فرهنگی می‌شود را از دیدگاه جامعه‌شناسی جنایی بررسی کرده است. همچنین وجود تضادها و القای فقر اقتصادی و شکل‌گیری رقابت در فضای اینترنت برای رسیدن به اهداف خواسته شده اجتماعی و قابلیت‌های ویژه خود محیط اینترنت، چگونگی تأثیر آن بر بزه‌کاری و بزه‌دیدگی کودکان و نوجوانان را تبیین کرده است که آثار مهم آن در قالب جرایم جنسی، خشونت، مالی و برخی مزاحمت‌ها بروز می‌یابد. وی راهکارهایی نیز برای مقابله و کاهش تهدیدات اینترنتی ارائه کرده است.
- سید محمدامین‌ری شهری (۱۳۹۴) در پژوهشی با عنوان «مقایسه وضعیت روان‌شناختی و کیفیت زندگی در نوجوان معتاد و غیر معتاد به اینترنت در شهر بوشهر» نشان داده است که اعتیاد به اینترنت یا وابستگی رفتاری به اینترنت پدیده‌ای است مزمن، فراگیر و عودکننده که با صدمات جدی جسمانی، مالی، خانوادگی، اجتماعی و روانی همراه است. معتادان به اینترنت هنگامی که به اینترنت وصل می‌شوند، احساس می‌کنند از مکانی که در آن هستند جدا هستند و دیگر قادر به کنترل جنبه‌های اصلی زندگی خود نیستند که به تدریج بر کیفیت زندگی شان اثر می‌گذارد. استفاده افراطی از اینترنت موجب افزایش برانگیختگی روان‌شناختی، کم‌خوابی، غفلت از تغذیه برای طولانی‌مدت و محدود شدن فعالیت جسمانی و بالا رفتن خطر اعتیاد به مواد می‌شود که مشکلات سلامت جسمانی و روانی، از جمله افسردگی، تنهایی و اضطراب، را به دنبال دارد. همچون دیگر اعتیادها، اعتیاد به استفاده از اینترنت روند زندگی اجتماعی و دیگر جنبه‌های زندگی روزانه فرد، از جمله تعاملات نوجوان با خانواده، را مختل می‌کند.
- عبدالباقی ملازئی (۱۴۰۱) در پژوهشی با عنوان «بررسی نقش سواد رسانه‌ای بر بلوغ عاطفی دانش‌آموزان دبیرستانی» نشان داده است که رسانه‌ها علاوه بر اثرات مطلوب، آثار سوئی مانند رفتارهای پرخاشگرانه، افکار کلیشه‌ای و رفتارهای جنسی نامناسب نیز دارند که بر سلامت روانی کودکان و نوجوانان تأثیر مستقیم دارد.

- عاطفه کوچکی قرمزچشمه (۱۴۰۰) پایان نامه ای با عنوان «پیش بینی بروز رفتارهای پرخاشگرانه بر اساس استفاده بیمارگونه از فضای مجازی و سبک هویت غالب یا تمایز یافتگی در نوجوانان مقطع متوسطه اول شهر فرمهین» انجام داده و به این نتیجه رسیده است که استفاده زیاد از فضای مجازی می تواند آثاری مخرب و گاه جبران ناپذیر، همچون پرخاشگری، بر نوجوانان داشته باشد.
- فرخ زارع (۱۳۹۰) پایان نامه ای با عنوان «بررسی میزان و چگونگی استفاده از اینترنت و اثرات آن بر همبستگی اجتماعی (موردکاوی استعداد های درخشان)» تدوین کرده است. در پژوهش با نگرشی جامعه شناختی که مشتمل بر دو بخش نظری و پیمایشی است، میزان و چگونگی استفاده از اینترنت و تأثیر آن بر همبستگی اجتماعی دانش آموزان استعداد های درخشان شهر مرودشت، واقع در استان فارس، را بررسی کرده و به این نتیجه رسیده که میان میزان استفاده از اینترنت و ابعاد همبستگی اجتماعی، از قبیل روابط خانوادگی، ارتباط با گروه همسالان و مسئولیت پذیری اجتماعی رابطه معنادار و همبستگی ضعیفی وجود دارد. میان چگونگی استفاده از اینترنت و ابعاد همبستگی اجتماعی، از قبیل روابط خانوادگی، مسئولیت پذیری اجتماعی، ارتباط با گروه همسالان، صمیمیت اجتماعی و احساس همدلی و همکاری، از بین هفت برنامه اینترنتی مورد استفاده در بین دانش آموزان، گشت زنی در سایت های گوناگون دارای رابطه معنادار و همبستگی متوسط است.
- ظریفیان همتیان و عقیلی (۱۳۹۱) در مقاله خود با عنوان «وضعیت خانوادگی نوجوانان و استفاده از اینترنت» به این نتیجه رسیده اند که از نظر کارشناسان، وضعیت تحصیلی والدین در گرایش نوجوانان به استفاده از اینترنت مؤثر است. همچنین کارشناسان معتقدند میزان و نحوه استفاده والدین از رسانه ها در گرایش نوجوانان به استفاده از اینترنت مؤثر است؛ نوجوانان در این موارد از والدین خود تقلید می کنند. کارشناسان معتقدند تعارضات والدین با یکدیگر یا زندگی نوجوان در خانواده های تک سرپرست تأثیر زیاد یا بسیار زیادی در گرایش نوجوانان به استفاده از اینترنت دارد.
- اسماعیل سعدی پور (۱۳۹۲) مقاله ای با عنوان «بررسی اثرات اینترنت بر خانواده های دارای فرزند نوجوان» تدوین کرده است که نتایج آن نشان می دهد: ۱. استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات نوجوانان را در معرض اطلاعات بسیار زیادی درباره هر موضوع، در هر زمان و در هر مکان قرار داده است؛ ۲. دسترسی کودکان و نوجوانان به هرزه نگاری از طریق اینترنت ساده تر از روش های سنتی آن است؛ ۳. نوجوانانی که با والدینشان احساس نزدیکی می کنند در مدرسه موفق تر هستند؛ ۴. اینترنت زمانی را که والدین و فرزندان با

هم سپری می‌کنند، کاهش می‌دهد؛ ۵. زمان اختصاص یافته به خانواده با تعارضات خانوادگی رابطه منفی دارد.

خلاصه‌ای از پیشینه در قالب جدول زیر ارائه شده است:

نام اثر	نویسنده	محل انتشار	نتایج
تأثیر محیط اینترنت بر بزهکاری و بزه‌دیدگی کودکان و نوجوانان و راهکارهای مقابله با آن	هوشنگ اسماعیل‌زاده خلیل‌آباد (۱۳۹۰)	دانشگاه قم، دانشکده آموزش‌های الکترونیکی	سقوط ارزش‌ها و فراگیری رفتارها و الگوهای بزهکارانه نو
مقایسه وضعیت روان‌شناختی و کیفیت زندگی در نوجوان معتاد و غیر معتاد به اینترنت در شهر بوشهر	سید محمدامین ری‌شهری (۱۳۹۴)	مؤسسه آموزش عالی خرد - بوشهر، گروه روان‌شناسی	افزایش برانگیختگی روان‌شناختی، کم‌خوابی، غفلت از تغذیه برای طولانی مدت و محدود شدن فعالیت جسمانی و بالا رفتن خطر اعتیاد به مواد، افسردگی، تنهایی و اضطراب
بررسی نقش سواد رسانه‌ای بر بلوغ عاطفی دانش‌آموزان دبیرستانی	عبدالباقی ملازئی (۱۴۰۱)	دانشگاه بین‌المللی چابهار، دانشکده ادبیات و علوم انسانی	رفتارهای پرخاشگرانه، افکار کلیشه‌ای و رفتارهای جنسی نامناسب
پیش‌بینی بروز رفتارهای پرخاشگرانه بر اساس استفاده بیمارگونه از فضای مجازی و سبک هویت غالب یا تمایز یافتگی در نوجوانان مقطع متوسطه اول شهر فرمهین	عاطفه کوچکی قرمزچشمه (۱۴۰۰)	دانشگاه پیام نور استان اصفهان، مرکز پیام نور نطنز	پرخاشگری

نام اثر	نویسنده	محل انتشار	نتایج
بررسی میزان و چگونگی استفاده از اینترنت و اثرات آن بر همبستگی اجتماعی (موردکاوی استعداد‌های درخشان)	فرخ زارع (۱۳۹۰)	مرکز پیام نور تهران، دانشکده علوم انسانی	وجود ارتباط نزدیک در روابط خانوادگی، ارتباط با گروه همسالان و مسئولیت پذیری اجتماعی، احساس همدلی و همکاری
وضعیت خانوادگی نوجوانان و استفاده از اینترنت	ظریفیان همتیان و عقیلی (۱۳۹۱)	مطالعات جامعه‌شناختی ایران، دوره ۲، شماره ۶	تعارضات والدین با یکدیگر یا زندگی نوجوان در خانواده‌های تک سرپرست تأثیر زیاد در گرایش نوجوانان به استفاده از اینترنت دارد.
بررسی اثرات اینترنت بر خانواده‌های دارای فرزند نوجوان	اسماعیل سعدی پور (۱۳۹۲)	پژوهش‌های ارتباطی، سال بیستم، شماره ۴ (پیاپی ۷۶)	۱. دسترسی کودکان و نوجوانان به هزینه‌نگاری از طریق اینترنت، ساده‌تر از روش‌های سنتی آن است. ۲. کاهش زمان همراهی نوجوان با والدین

در عرصه فضای مجازی و آثار آن و نیز نسبت نوجوانان و دانش‌آموزان با فضای مجازی با موضوعات، بحران هویت، اعتماد به اینترنت و مانند اینها انتشار یافته، ولی تحقیق مستقلى به تأثیر فضای مجازی بر زیست بوم رشد و تعالی نوجوان اختصاص نیافته است که امتیاز این پژوهش محسوب می‌شود. همچنین تبیین مدل جامع و نظام‌مند نقش فضای مجازی در زیست بوم فرهنگی در آثار پژوهشی موجود یافت نشد و می‌توان گفت امتیاز دیگر این تحقیق است.

۴) مفهوم‌شناسی

در ادامه مفاهیم این تحقیق (زیست بوم، نقش و رشد و تعالی نوجوانان) به اجمال مطرح می‌شوند. زیست بوم: زیست بوم بر اساس رهیافت‌های متفاوتی که به کار گرفته شده، معنا و کاربرد متفاوتی پیدا کرده است. در رهیافت استعاری و سیاست‌گذارانه، به‌کارگیری اصطلاح زیست بوم نقش استعاری دارد و سهم تعامل فرهنگ و محیط زیست در آن کم‌رنگ است.

با افزایش پیچیدگی فرایندهای فرهنگی در گذر زمان مفهوم زیست‌بوم فرهنگی در تکمیل مفهوم نظام فرهنگی پدید آمد تا چارچوبی برای سیاست‌گذاری از طریق تحکیم پیوندهای بازیگران در نظام‌های فرهنگی موجود فراهم کند. به این ترتیب، دیدگاه نظام فرهنگی بیشتر بر وجود نهادها، کنشگران، ورودی‌ها، خروجی‌ها و جنبه‌های ساختاری فرهنگ تأکید دارد، اما به پویایی‌های پیچیده آن کمتر توجه می‌کند، در حالی که دیدگاه زیست‌بوم فرهنگی مفاهیمی مانند تنوع کنشگران و نقش‌ها و برهم‌کنش میان آنها، هم‌تکاملی و خودسازماندهی را نیز مد نظر قرار می‌دهد. رویکرد زیست‌بوم بیشتر از دیدگاه نظام به سازمان‌های کوچک خصوصی توجه دارد و تمرکز بر طرف تقاضای چرخه‌های فرهنگی است. در دیدگاه نظام فرهنگی، به طور سنتی، نقش سازمان‌های دولتی و طرف عرضه چرخه‌های فرهنگی پررنگ‌تر است. به علاوه، در دیدگاه زیست‌بومی با سیستمی ثابت روبه‌رو نیستیم، بلکه با سیستمی در حال تکامل و رشد و مستعد تغییر سر و کار داریم. این رویکرد همچنین بر اهمیت مشوق‌ها برای کنشگران مختلف در جهت ایجاد یک محیط دوستدار ارزش‌های فرهنگی تأکید دارد. امور فردی - اعم از ارزش‌ها، باورها و رفتارها و خانواده - و امور اجتماعی - اعم از کنش‌های نهاد‌های اجتماعی در سیاست‌ها و قوانین، مکانیسم‌های ارتباطی و کنش‌های اجتماعی عمومی (غیر نهادی) - را می‌توان اجزای تشکیل‌دهنده زیست‌بوم فرهنگی برشمرد. ضمن آنکه در تحلیل زیست‌بوم فرهنگی، پیشران‌های آینده‌ساز به عنوان ایجادکنندگان اصلی تغییرات، ترندها، الگوها، معناها، رؤیایها، هویت‌ها، سبک‌های زندگی، سازندگان و مصرف‌کنندگان آنها مورد توجه قرار می‌گیرند.

نقش: نقش در لغت به معنای اثر، عملکرد و کارکرد آمده است (عمید، ۱۳۷۵: ۲/۲۱۲). در تحقیقات علمی، منظور از بررسی نقش یک عامل در ایجاد یک واقعه یا پدیده تأثیرگذاری آن عامل در ایجاد آن پدیده است. در این مورد، ممکن است تحقیقات به دنبال بررسی و ارزیابی نقش یک عامل خاص باشند تا چگونگی و اندازه تأثیرش در ایجاد واقعه را بفهمند. به عبارت دیگر، تحقیق در این زمینه ارتباط علی بین عامل و پدیده را بررسی می‌کند (توسلی، ۱۳۶۹: ۱۳۲). بنابراین بررسی نقش یک عامل در ایجاد یک پدیده می‌تواند به آگاهی از رابطه علی عامل و پدیده و درک بهتر آن کمک کند.

رشد و تعالی نوجوانان: رشد از مباحث مهم علوم رفتاری و به معنای تحولات آدمی است که ابعاد متعددی مانند رشد جسمی، هیجانی، عاطفی، اخلاقی و اجتماعی را در بر می‌گیرد. هدف قرآن کریم، اصلی‌ترین منبع وحیانی دین، نیز رشد است (دهقانی شورکی، ۱۴۰۲: ۳).

همچنین گفته شده که رشد شامل دو رکن اصلی معرفت و انگیزه (محبت) است؛ یعنی رشد در گرو دستیابی به معرفت حقیقتی است و طی کردن مراحل معرفتیابی و رشد جز با انگیزش صحیح و محبت معنا و مفهوم نمی یابد. واژه تعالی نیز به معنای ارتقا و بالا رفتن و، به عبارتی، پیشرفت در جهت مثبت است (وجدانی و ایمانی، ۱۳۹۱: ۷۸). مقصود از نوجوان نیز زده سنی ۱۰ تا ۱۸ سال است که بین دوره کودکی و دوره جوانی قرار می گیرد (علی اکبری دهکردی، ۱۴۰۰: ۶۸). بنابراین مقصود از رشد و تعالی نوجوانان در حقیقت پیشرفت و ارتقای ابعاد وجودی (روحی، روانی، جسمی) فرد در دوره سنی ۱۰ تا ۱۸ سال است.

(۵) یافته ها

پس از بررسی منابع تحقیق - شامل کتب، مقالات، پایان نامه ها و مجموعه ای از مصاحبه با نخبگان- گزاره های مهم مرتبط با نقش فضای مجازی در زیست بوم نوجوانان انتخاب و کدگذاری شدند. پس از بررسی گزاره های مهم، مضامین پایه مرتبط با هر یک از گزاره ها شناسایی شدند که در جدول زیر قابل مشاهده است.

جدول کدگذاری یافته ها و مضامین پایه

مضمون پایه	گزاره ها	آدرس
تضعیف باورها	زیاد شدن شبهات	اسماعیل زاده خلیل آباد (۱۳۹۰)
	سقوط ارزش ها	
اختلال فکری	کاهش تفکر انتقادی	لسانی (۱۴۰۰)
اختلال هویت	بحران هویت و اختلال در شکل گیری شخصیت	اکبری و کبری (۱۳۹۰)
اختلال فکری	شک گرایی	اسدی و میربخش (۱۳۹۸)
روان پریشی	افسردگی	صفری و همکاران (۱۳۹۷)
روان پریشی	استرس	صفری و همکاران (۱۳۹۷)
روان پریشی	اضطراب	ری شهری (۱۳۹۴)

مضمون پایه	گزاره‌ها	آدرس
اختلال هیجانات	افزایش برانگیختگی روان شناختی	ری شهری (۱۳۹۴)
اختلال رفتاری	کاهش عزت نفس	موحد و همکاران (۱۳۹۰)
اختلال رفتاری	خودشیفتگی	صفری و همکاران (۱۳۹۷)
اختلال رفتاری	احساس پوچی	موسوی (۱۴۰۱)
اختلال رفتاری	از خود بیگانگی	موسوی (۱۴۰۱)
اختلال رفتاری	کاهش اعتماد به نفس	موحد و همکاران (۱۳۹۰)
اختلال رفتاری	انزوای طلبی و گوشه‌گیری	طارمی (۱۳۸۷)، ری شهری (۱۳۹۴)
اختلال رفتاری	فردگرایی	طارمی (۱۳۸۷)
مشکلات جسمی	کاهش تحرک و محدود شدن فعالیت جسمانی	ری شهری (۱۳۹۴)
مشکلات جسمی	بیماری‌های ستون فقرات	صفری و همکاران (۱۳۹۷)
مشکلات جسمی	چاقی	صفری و همکاران (۱۳۹۷)
مشکلات جسمی	بیماری‌های دست	صفری و همکاران (۱۳۹۷)
مشکلات جسمی	مشکلات بینایی	صفری و همکاران (۱۳۹۷)
دوستیابی مجازی	ارتباط با گروه غیر همسالان	زارع (۱۳۹۰)
اختلال رفتاری	وقت‌گذرانی افراطی	حبیبی و بهنامی فرد (۱۳۹۶)
اختلال رفتاری	کاهش قبح ممنوعات گفتاری	رستمی و همکاران (۱۳۹۷)
اختلال رفتاری	درون‌گرایی	ترابیان و همکاران (۱۳۹۹)
اختلال رفتاری	اعتیاد اینترنتی	طارمی (۱۳۸۷)
دوستیابی مجازی	یافتن دوست‌های جدید ناشناخته	موسوی (۱۴۰۱)
اختلال رفتاری	ناسازگاری و قلدری بیشتر با همسالان	صفری و همکاران (۱۳۹۷)

مضمون پایه	گزاره‌ها	آدرس
اختلال رفتاری	افشای اسرار دیگران	لسانی (۱۴۰۱)
بحران هویت	ارائه شخصیت‌های متفاوت	لسانی (۱۴۰۱)
اختلال رفتاری	رفتارهای پرخاشگرانه	ملازئی (۱۴۰۱)
اختلال رفتاری	بلوغ سنی زودرس	رضوی فرد و همکاران (۱۳۹۷)
رشد شناختی	افزایش سرعت یادگیری	زارع (۱۳۹۰)
کاهش مسئولیت‌پذیری اجتماعی	عدم پذیرش مسئولیت رفتارها	زارع (۱۳۹۰)
بی‌بندوباری و فساد اخلاقی و جنسی	رفتارهای جنسی نامناسب	طاهری و دیگران (۱۳۹۵)
مشکلات جسمی	اختلالات خواب	صفری و همکاران (۱۳۹۷)
اختلال رفتاری	مصرف‌گرایی شدید رسانه‌ای	مرامی (۱۴۰۰)
اختلال رفتاری	فراگیری رفتارها و الگوهای بزهکارانه نو	اسماعیل‌زاده خلیل‌آباد (۱۳۹۰)
آسیب جسمی	غفلت از تغذیه برای طولانی‌مدت	ری شهری (۱۳۹۴)
اختلال رفتاری	بالا رفتن خطر اعتیاد به مواد	ری شهری (۱۳۹۴)
اختلال شناختی	افکار کلیشه‌ای	ملازئی (۱۴۰۱)
بی‌بندوباری و فساد اخلاقی و جنسی	دسترسی آسان کودکان و نوجوانان به هرزه‌نگاری از طریق اینترنت	سعدی‌پور (۱۳۹۲)
تزلزل خانواده	طلاق همسران	طارمی (۱۳۸۷)، نوری و طاهاصدر (۱۴۰۰)
تزلزل خانواده	بی‌بندوباری والدین	آذری و علی‌نیا (۱۳۹۸)
تزلزل خانواده	کاهش زمان همراهی نوجوان با والدین	سعدی‌پور (۱۳۹۲)

مضمون پایه	گزاره‌ها	آدرس
تزلزل خانواده	خیانت‌های اینترنتی والدین	فرهادی و فرهادی (۱۴۰۰)
تزلزل خانواده	کاهش تعهدات نوجوان به خانواده	ظریفیان همتیان و عقیلی (۱۳۹۱)
تزلزل خانواده	تضعیف صمیمیت در خانواده	نوری و طاهاصدر (۱۴۰۰)
تضعیف انسجام و ارزش‌های خانواده	تضعیف تعاملات زوجین	نوری و طاهاصدر (۱۴۰۰)
تغییر و تحول فرهنگ خانوادگی در ایران	ترویج و تقویت سبک زندگی مدرن	موسوی (۱۴۰۱)
تزلزل خانواده	سردی عواطف خانوادگی	ستارزاده (۱۳۸۶)
تضعیف رابطه نوجوانان با والدین	فروکاست تعاملات والدین و نوجوان	ظریفیان همتیان و عقیلی (۱۳۹۱)
تضعیف رابطه نوجوانان با والدین	کاهش اعتماد طرفینی	ظریفیان همتیان و عقیلی (۱۳۹۱)
مجازی شدن فعالیت‌ها (ناگزیری از دسترسی به اینترنت)	آموزش مجازی مدارس	لطفی و نظرعلیان (۱۴۰۰)
مجازی شدن فعالیت‌ها	مجازی شدن بازی	برقی و مستانه (۱۳۹۷)
مجازی شدن فعالیت‌ها (سرعت و فراگیری)	مجازی شدن آموزش‌های جنبی	لطفی و نظرعلیان (۱۴۰۰)
اختلال در رابطه فرد و اجتماع	کاهش روحیه اجتماعی	ترابیان و همکاران (۱۳۹۹)
اختلال در رابطه فرد و اجتماع	کم شدن روابط و تعاملات میان فردی	ترابیان و همکاران (۱۳۹۹)
شکاف نسلی	عدم تفاهم بین نسل‌ها	رحیمی (۱۳۹۰)
اختلال شناختی	گسترش خوش‌بینی واهی	لسانی (۱۴۰۱)

مضمون پایه	گزاره‌ها	آدرس
بی‌بندوباری و فساد اخلاقی و جنسی	واسطه‌گری ارتباط‌های نامتعارف و نامشروع	رضایی قادی (۱۳۸۴)
اختلال اجتماعی	مدیریت آشوب و نابسامانی در جامعه	لسانی (۱۴۰۱)
رفتارهای نامتعارف	روابط غیرقاعده‌مند مجازی	آذری و علی‌نیا (۱۳۹۸)
رفتارهای نامتعارف	بی‌حجابی در جامعه	لسانی (۱۴۰۱)
رفتارهای نامتعارف	مدگرایی افراطی	هاشمیان‌پور (۱۳۹۵)
اختلالات جنسی در جامعه	کمرنگ شدن تمایزات جنسیتی	لسانی (۱۴۰۱)
اختلالات جنسی در جامعه	درهم‌آمیختگی حریم‌های عمومی و خصوصی	خاک‌نژاد (۱۴۰۲)
آسیب‌های ارزشی اجتماعی	وارونگی ارزش‌های اجتماعی	لسانی (۱۴۰۱)
دسترسی آسان به تعلیم دینی	وجود سایت‌های مذهبی و دینی	لسانی (۱۴۰۱)
تسهیل در روابط مثبت	کمپین‌های مذهبی	لسانی (۱۴۰۱)
بی‌بندوباری و فساد اخلاقی و جنسی	سوءاستفاده جنسی	ملاحی (۱۳۹۶)

پس از تعیین مضامین پایه و ارتباط آنها با گزاره‌های کدگذاری شده، مضامین سازمان‌دهنده مرتبط و ارتباط آنها با مضمون فراگیر و مضامین پایه آورده شد که در جدول زیر قابل مشاهده است.

جدول ارتباط مضمون فراگیر با مضامین سازمان‌دهنده و مضامین پایه

مضمون پایه	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون فراگیر
تضعیف باورها	آسیب‌های فضای مجازی بر باورها و شناخت‌های فردی نوجوانان	مطالعه نقش فضای مجازی بر شکل‌دهی زیست‌بوم رشد و تعالی نوجوان ایرانی معاصر
اختلال هویت		
اختلال فکری		
بحران هویت		
اختلال شناختی		
روان‌پریشی	آسیب‌های فضای مجازی بر عواطف و انگیزه‌های فردی نوجوانان	
اختلال هیجانات		
دوستیابی مجازی		
اختلال رفتاری	آسیب‌های رفتاری و جسمی فردی فضای مجازی بر نوجوانان	
مشکلات جسمی		
کاهش مسئولیت‌پذیری اجتماعی		
بی‌بندوباری و فساد اخلاقی و جنسی		
رفتارهای نامتعارف		
رشد شناختی	ظرفیت‌های مثبت (فرصت‌ها)	
مجازی شدن فعالیت‌ها (سرعت و فراگیری)		
وجود سایت‌های مذهبی و دینی		
کمپین‌های مذهبی		

مضمون پایه	مضمون سازمان دهنده	مضمون فراگیر
تزلزل خانواده	آثار فضای مجازی بر خانواده نوجوانان	مطالعه نقش فضای مجازی بر شکل دهی زیست بوم رشد و تعالی نوجوان ایرانی معاصر
تضعیف انسجام و ارزش های خانواده		
تغییر و تحول فرهنگ خانوادگی در ایران		
تضعیف رابطه نوجوانان با والدین	آثار فضای مجازی بر امور اجتماعی عمومی مرتبط با نوجوانان	
اختلال در رابطه فرد و اجتماع		
شکاف نسلی		
اختلال اجتماعی		
اختلالات جنسی در جامعه		
آسیب های ارزشی اجتماعی	آثار فضای مجازی بر امور اجتماعی نهادی مرتبط با نوجوانان	
مجازی شدن فعالیت ها (ناگزیری از دسترسی به اینترنت)		

۶) مدل مفهومی نهایی

مدل مفهومی پیشنهادی در این پژوهش بر اساس تجزیه و تحلیل یافته ها و اطلاعات به دست آمده از ادبیات تحقیق و نظرات خبرگان تدوین شده است. در این مدل تلاش شده است که همه مؤلفه های کلیدی مرتبط با تأثیرات فضای مجازی بر زیست بوم رشد و تعالی نوجوانان به صورت یکپارچه و هماهنگ در نظر گرفته شوند. نمودار ارائه شده در این مقاله ارتباط بین مضامین پایه، سازمان دهنده و مفاهیم فراگیر را به وضوح نشان می دهد و نحوه تأثیرگذاری هر یک بر دیگر مؤلفه ها را به تصویر می کشد. این مدل همچنین به صورت یک ابزار تحلیلی به محققان و سیاست گذاران کمک می کند که بتوانند راهکارهای مناسبی

برای مقابله با چالش‌ها و استفاده بهینه از فرصت‌های فضای مجازی جهت رشد و تعالی نوجوانان ارائه دهند.

مدل پیشنهادی زیر را می‌توان برای تحلیل نقش فضای مجازی در شکل دهی زیست بوم رشد و تعالی نوجوانان ارائه کرد. این مدل به نحوی طراحی شده است که تمام مضامین پایه، سازمان دهنده و فراگیر مقاله را به شکلی یکپارچه و منسجم نمایش دهد. این مدل به صورت یک شبکه مفهومی ارائه می‌شود که در آن تأثیرات فضای مجازی بر نوجوانان در سه لایه اصلی تحلیل می‌شود: مضامین پایه، مضامین سازمان دهنده و مضامین فراگیر. هر لایه نشان دهنده سطحی از تحلیل و جمع‌بندی اطلاعات است که در نهایت به فهم جامعی از تأثیرات فضای مجازی بر نوجوانان می‌انجامد.

۱. مضامین پایه:

مضامین پایه اولین سطح از مدل هستند و مفاهیمی را در بر می‌گیرند که به طور مستقیم از داده‌های پژوهش و ادبیات تحقیق استخراج شده‌اند. این مضامین شامل موارد زیر می‌شوند:

- آسیب‌های فضای مجازی بر باورها و شناخت‌های فردی: تضعیف باورها، اختلالات فکری، بحران هویت و اختلالات شناختی.
- آسیب‌های فضای مجازی بر عواطف و انگیزه‌های فردی: روان‌پریشی، اختلال هیجانات و دوستیابی مجازی.
- آسیب‌های رفتاری و جسمی فضای مجازی بر نوجوانان: اختلالات رفتاری، مشکلات جسمی، کاهش مسئولیت‌پذیری اجتماعی، بی‌بندوباری و فساد اخلاقی و رفتارهای نامتعارف.
- ظرفیت‌های مثبت فضای مجازی در رشد نوجوانان: رشد شناختی، مجازی شدن فعالیت‌ها، وجود سایت‌های مذهبی و دینی و کمپین‌های مذهبی.
- آثار فضای مجازی بر خانواده: تزلزل در ساختار خانواده، تضعیف انسجام و ارزش‌های خانوادگی، تغییر فرهنگ خانوادگی و تضعیف رابطه نوجوانان و والدین.
- آثار فضای مجازی بر امور اجتماعی عمومی و نهادی مرتبط با نوجوانان: اختلالات اجتماعی، شکاف نسلی و آسیب‌های ارزش‌های اجتماعی.

۲. مضامین سازمان دهنده:

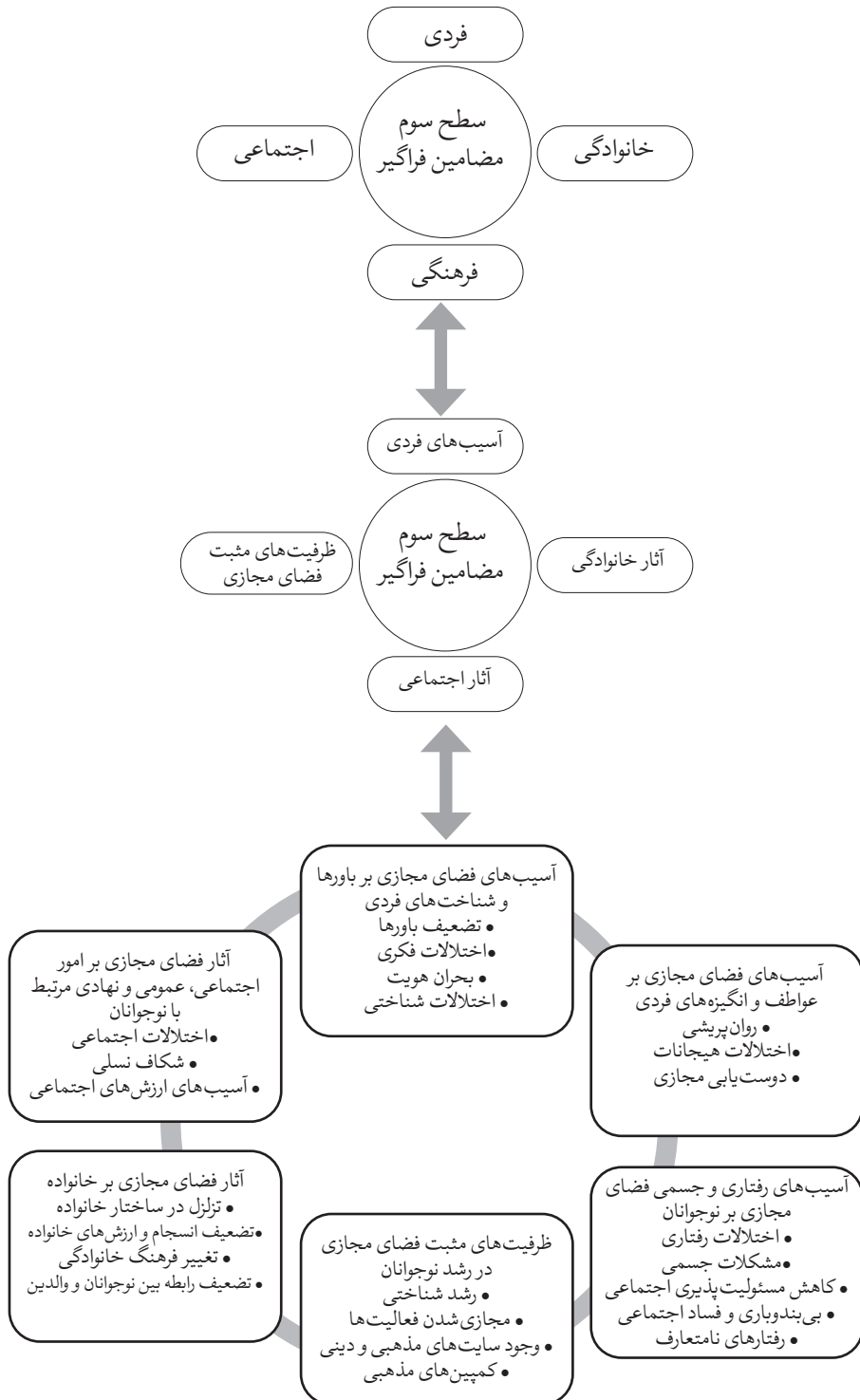
این سطح، سطح دوم و ترکیب و خلاصه‌سازی مضامین پایه در قالب مفاهیم کلی‌تر و نظام‌مندتر است که به صورت سازمان دهنده عمل می‌کنند. این مضامین به شکل زیر تعریف می‌شوند:

- آسیب‌های فردی: آسیب‌هایی که به طور مستقیم بر باورها، شناخت‌ها، عواطف، انگیزه‌ها و رفتارهای فردی نوجوانان تأثیر می‌گذارند.
- آثار خانوادگی: تأثیرات فضای مجازی بر ساختار و کارکرد خانواده و روابط بین نوجوانان و والدین را پوشش می‌دهد.
- آثار اجتماعی: اثرات فضای مجازی بر امور اجتماعی عمومی و نهادی که به نوعی با زیست‌بوم نوجوانان مرتبط است.
- ظرفیت‌های مثبت فضای مجازی: فرصت‌ها و امکانات مثبتی که فضای مجازی برای رشد و تعالی نوجوانان فراهم می‌کند.

۳. مضمون فراگیر:

مضمون فراگیر در بالاترین سطح قرار دارد که به شکل اصلی‌ترین مفهوم تحقیق عمل می‌کند:

- نقش فضای مجازی در شکل‌دهی زیست‌بوم رشد و تعالی نوجوانان: این مضمون بررسی جامعی از تأثیرات مختلف فضای مجازی بر جنبه‌های گوناگون زندگی نوجوانان، از ابعاد فردی و خانوادگی تا اجتماعی و فرهنگی، ارائه می‌کند. مضمون فراگیر شامل تلفیق و همبستگی میان مضامین سازمان‌دهنده و پایه است و به درک کامل از نقش فضای مجازی در زیست‌بوم نوجوانان منجر می‌شود.
- تصویرسازی مدل: این مدل به صورت یک شبکه مفهومی ارائه می‌شود که در آن سطح اول (مضامین پایه) در پایین‌ترین لایه مدل قرار دارد و ورودی‌های اولیه برای تحلیل به حساب می‌آید. سطح دوم (مضامین سازمان‌دهنده) در لایه میانی مدل قرار گرفته و مضامین پایه را به یکدیگر متصل می‌کند. سطح سوم (مضمون فراگیر) در بالاترین نقطه مدل قرار دارد و به شکل نقطه تجمیع تمامی تأثیرات و تحلیل‌ها عمل می‌کند.

این مدل مفهومی به وضوح نشان می‌دهد که فضای مجازی چگونه می‌تواند از طریق چندین مسیر و لایه بر شکل‌دهی زیست‌بوم نوجوانان تأثیر بگذارد. با توجه به اینکه این مدل جامع همه ابعاد و زوایای مورد بررسی را پوشش می‌دهد می‌تواند یک ابزار تحلیلی مناسب برای درک بهتر از اثرات فضای مجازی بر نوجوانان باشد. این مدل همچنین به محققان و سیاست‌گذاران امکان می‌دهد که با نگاهی جامع و سیستمی، راهکارهایی مناسب برای مدیریت و بهبود این تأثیرات پیشنهاد دهند.

نتیجه

این پژوهش نقش فضای مجازی در شکل‌دهی به زیست‌بوم رشد و تعالی نوجوانان ایرانی معاصر را بررسی کرده است. نتایج به دست آمده نشان می‌دهند که فضای مجازی تأثیرات مثبت و منفی چندجانبه‌ای بر ابعاد مختلف زندگی نوجوانان دارد. از یک سو، فضای مجازی با ارائه فرصت‌هایی همچون دسترسی سریع و آسان به اطلاعات، گسترش یادگیری و فراهم کردن محیط‌های آموزشی و دینی مجازی می‌تواند به رشد شناختی و ارتقای آگاهی نوجوانان کمک کند و از سوی دیگر، آسیب‌هایی همچون تضعیف باورها و هویت، اختلالات عاطفی و روانی، رفتارهای پرخطرانه و تزلزل در روابط خانوادگی از پیامدهای منفی استفاده نادرست و افراطی از فضای مجازی هستند. در این پژوهش، مدل مفهومی جامعی ارائه شده است که تأثیرات فضای مجازی بر زیست‌بوم نوجوانان را در شش بُعد اصلی تحلیل می‌کند: آسیب‌های وارد بر باورها و شناخت‌های فردی، آسیب‌های عاطفی و انگیزشی، آسیب‌های رفتاری و جسمی، آثار منفی بر خانواده و ارتباطات خانوادگی، تأثیرات اجتماعی عمومی و نهادی و ظرفیت‌های مثبت فضای مجازی. این مدل به وضوح نشان می‌دهد که چگونه هر یک از این مضامین و مفاهیم با یکدیگر در تعامل هستند و چگونه به شکل‌دهی زیست‌بوم فرهنگی و اجتماعی نوجوانان کمک می‌کنند یا آسیب می‌رسانند. در نهایت، نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که برای بهره‌گیری بهینه از ظرفیت‌های فضای مجازی و کاهش آسیب‌های احتمالی آن لازم است سیاست‌گذاران، والدین، معلمان و خود نوجوانان تعامل آگاهانه‌تری با این فضا داشته باشند. توسعه سواد رسانه‌ای، ایجاد چارچوب‌های قانونی و اخلاقی مناسب و طراحی راهبردهای تربیتی و آموزشی مبتنی بر تحلیل‌های علمی می‌تواند نقش مؤثری در کاهش اثرات منفی و تقویت اثرات مثبت فضای مجازی بر نوجوانان ایفا کند. این مطالعه بر لزوم یک رویکرد جامع و چندبُعدی برای مدیریت فضای مجازی و حمایت از رشد و تعالی نوجوانان تأکید دارد.

در پایان، انجام تحقیقات بعدی زیر پیشنهاد می شود:

۱. تحلیل تجربی و مقایسه‌ای تأثیرات مثبت و منفی فضای مجازی: پیشنهاد می شود تحقیقات بعدی به صورت تجربی و مقایسه‌ای، تحلیلی دقیق تر از تأثیرات مثبت و منفی فضای مجازی بر نوجوانان ارائه دهند. این مطالعات می توانند از روش های آماری پیشرفته مانند مدل سازی معادلات ساختاری و تحلیل مسیر برای شناسایی روابط پیچیده میان متغیرهای مختلف استفاده کنند. همچنین انجام مطالعات مقایسه‌ای بین گروه‌های مختلف نوجوانان (مانند گروه‌هایی با سنین مختلف، سطوح تحصیلی گوناگون یا نوجوانان در مناطق شهری و روستایی) می تواند به شفاف تر شدن تأثیرات متفاوت فضای مجازی کمک کند.
۲. بررسی تأثیرات طولانی مدت فضای مجازی بر رشد و تعالی نوجوانان: بسیاری از مطالعات کنونی تأثیرات کوتاه مدت فضای مجازی بر نوجوانان را تحلیل کرده اند. پیشنهاد می شود تحقیقات آتی بر تأثیرات طولانی مدت استفاده از فضای مجازی متمرکز شوند. برای مثال می توان پژوهش‌هایی طولی^۱ انجام داد تا تأثیرات فضای مجازی بر رفتارها، باورها و مهارت‌های اجتماعی و شناختی نوجوانان را در طول زمان بررسی کرد. این مطالعات می توانند به درک عمیق تر از تغییرات تدریجی و اثرات بلندمدت فضای مجازی کمک کنند.
۳. تحلیل کیفی و عمیق تجربیات نوجوانان در فضای مجازی: با توجه به پیچیدگی و تنوع تجربیات نوجوانان در فضای مجازی، تحقیقات آتی می توانند از روش های کیفی مانند مصاحبه های عمیق، گروه های متمرکز^۲ و تحلیل روایت استفاده کنند تا به درک بهتری از تجربیات، نگرش ها و احساسات نوجوانان درباره فضای مجازی دست یابند. این مطالعات می توانند به کشف عواملی مانند انگیزه های استفاده، استراتژی های مقابله با چالش ها و تأثیرات فرهنگی و اجتماعی فضای مجازی بر زندگی روزمره نوجوانان کمک کنند.
۴. پژوهش در زمینه تأثیرات متقابل فضای مجازی و سایر عوامل محیطی: تحقیقات آینده می توانند چگونگی تعامل میان تأثیرات فضای مجازی و سایر عوامل محیطی مؤثر بر نوجوانان (مانند خانواده، مدرسه و گروه همسالان) را بررسی کنند. بررسی این تعاملات می تواند به شناسایی شرایطی که تحت آنها فضای مجازی می تواند تأثیرات مثبت یا منفی بیشتری بر نوجوانان داشته باشد کمک کند. این نوع پژوهش ها می توانند از روش های تحقیق ترکیبی^۳ برای تحلیل جامع تر و دقیق تر بهره ببرند.

1. Longitudinal

2. Focus Groups

3. Mixed Methods.

۵. بررسی تأثیرات فضای مجازی بر زیرگروه‌های خاص نوجوانان: پیشنهاد می‌شود تحقیقات بعدی تأثیرات فضای مجازی بر زیرگروه‌های خاص نوجوانان، مانند نوجوانان با نیازهای ویژه، نوجوانان مهاجر و نوجوانان در شرایط اجتماعی - اقتصادی متفاوت را بررسی کنند. این مطالعات می‌توانند به شناسایی نیازها و چالش‌های منحصر به فرد این گروه‌ها در مواجهه با فضای مجازی کمک کنند و به درک دقیق‌تری از نحوه تأثیر فضای مجازی بر زیرگروه‌های مختلف نوجوانان منجر شوند.

کتاب‌نامه

۱. آذری، فرشته؛ علی‌نیا، مهدیه (۱۳۹۸)، «پیش‌بینی گرایش به خیانت زناشویی بر اساس صمیمیت جنسی و میزان استفاده از فضای مجازی»، روان‌شناسی و علوم رفتاری ایران، شماره ۲۰، ص ۳۷-۴۶.
۲. اسدی، ناصر؛ میربخش، سیما (۱۳۹۸)، «بررسی سواد خبری در میان دانش‌آموزان دبیرستانی شهر تهران» مجله پژوهش‌های ارتباطی، شماره ۹۹، ص ۸۱-۱۱۲.
۳. اسماعیل‌زاده خلیل‌آباد، هوشنگ (۱۳۹۰)، «تأثیر محیط اینترنت بر بزه‌کاری و بزه‌دیدگی کودکان و نوجوانان و راهکارهای مقابله با آن»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما: محمدعلی حاجی‌ده آبادی، دانشگاه قم، دانشکده آموزش‌های الکترونیکی.
۴. افشاری، معصومه (۱۳۹۸)، «بررسی تاریخچه اینترنت در جهان و ایران»، سومین کنفرانس علمی تحقیقات کاربردی در علوم و تکنولوژی ایران، ایلام.
۵. اکبری، ابوالقاسم؛ اکبری، مینا (۱۳۹۰)، آسیب‌شناسی اجتماعی، تهران: انتشارات رشد و توسعه.
۶. برقی رسول؛ مستانه، یداله (۱۳۹۷)، «تأثیر فضای مجازی بر تربیت اسلامی دانش‌آموزان؛ آسیب‌ها و راهکارها»، فصلنامه ره‌آورد نور، شماره ۶۳، ۸۴-۹۱.
۷. پناهی، محمدحسین؛ تبریزی، منصوره (۱۳۹۵)، «مصرف اینترنت و تغییر بر روابط همسران»، علوم اجتماعی دانشگاه علامه طباطبایی، شماره ۷۲، ۳۹-۷۶.
۸. ترابیان، لیلا؛ عامری، فریده؛ خسروی، زهره؛ بنی‌جمالی، شکوه‌سادات (۱۳۹۹)، «بررسی نقش و کارکرد خانواده در اعتیاد نوجوانان به شبکه‌های اجتماعی: یک مطالعه کیفی»، خانواده و پژوهش، شماره ۴۷، ص ۱۷۱-۱۸۹.
۹. تمنایی‌فر، محمدرضا؛ صدیقی ارفعی، فریبرز و گندمی، زینب. (۱۳۹۲). رابطه میزان استفاده از اینترنت با پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان دبیرستانی کاشان. مجله علمی دانشگاه علوم پزشکی قزوین، ۲ (۱۷)، ص ۸۲-۷۸.
۱۰. توسلی، غلامعباس (۱۳۶۹)، نظریه‌های جامعه‌شناسی، تهران: سمت.
۱۱. حاج‌محمدی، فرشته؛ حاج‌محمدی، سمیرا (۱۳۹۶)، «تأثیرات اخلاقی استفاده از فضای مجازی بر پیوند زناشویی و روابط فرزندان در خانواده»، اخلاق، شماره ۲۸ (پیاپی ۵۰)، ص ۱۱-۳۷.
۱۲. حبیبی، میترا؛ بهنامی‌فرد، فائزه (۱۳۹۶)، «رابطه بین میزان رضایت نوجوانان کرجی از فضاهای شهری با گذران اوقات فراغت آنها در شبکه‌های اجتماعی مجازی»، رسانه بهار، شماره ۱۰۶، ص ۸۱-۱۰۲.
۱۳. خاک‌نژاد، جمیله (۱۴۰۲)، «بررسی حریم خصوصی و عمومی در فضای مجازی با تکیه بر حقوق شهروندی در حقوق ایران و مسئولیت مدنی ناشی از نقض آن»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما: توحید عبادی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اردبیل، دانشکده علوم انسانی.
۱۴. خالصی و دیگران (۱۳۹۸)، «چالش‌ها، فرصت‌ها و اثرات سیاسی فضای مجازی در نظام جمهوری اسلامی ایران»، پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام، شماره ۴، ص ۱۶۵-۱۸۸.
۱۵. دهقانی شورکی، محمد (۱۴۰۲)، «مفهوم رشد متعالی و نسبت آن با سایر جنبه‌های تحولی انسان»، نشریه علمی پژوهشی اسلام و مطالعات روان‌شناسی، ص ۱۰۶-۱۲۶.

۱۶. رحیمی، محمد (۱۳۹۰)، «عوامل اجتماعی مؤثر بر شکاف نسلی؛ مطالعه موردی شهر خلخال»، پایان نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز.
۱۷. رستمی، سمیه؛ مرادخانی، احمد؛ سالاری فر، محمدرضا؛ شفیعی مازندرانی، سید محمد (۱۳۹۷)، «بررسی شاخص‌های ارتباط کلامی با نامحرم با رویکرد سبک زندگی اسلامی»، پژوهشنامه سبک زندگی، شماره ۷، ۱۱۱-۱۲۵.
۱۸. رضایی قادی، خدیجه (۱۳۸۴)، «تأثیر اینترنت بر ارزش‌های خانواده در بین دانش‌آموزان»، مجله انجمن جامعه‌شناسی ایران، دوره ششم، ش ۲، ص ۱۲۱-۱۴۶.
۱۹. رضوی فرد، بهزاد؛ رباط جزئی، محمدتقی؛ عمرانی، گلسا (۱۳۹۷)، «پیشگیری از بزه‌دیدگی جنسی در شبکه‌های اجتماعی»، شماره ۱۰۴، ص ۳۹-۶۶.
۲۰. ری شهری، سید محمد امین (۱۳۹۴)، «مقایسه وضعیت روان‌شناختی و کیفیت زندگی در نوجوان معتاد و غیر معتاد به اینترنت در شهر بوشهر»، پایان نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما: شاهین افشارپور استاد مشاور: مریم آب شیرینی، مؤسسه آموزش عالی خرد بوشهر، گروه روان‌شناسی.
۲۱. زارع، فرخ (۱۳۹۰)، «بررسی میزان و چگونگی استفاده از اینترنت و اثرات آن بر همبستگی اجتماعی (موردکاوی استعدادهای درخشان)»، پایان نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما: حمید جاودانی استاد مشاور: پروانه دانش، مرکز پیام نور تهران، دانشکده علوم انسانی.
۲۲. ستارزاده، داوود (۱۳۸۶)، «بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر اعتیاد به اینترنت و پیامدهای آن»، علوم اجتماعی، شماره ۱۴، ص ۱۲۰-۱۴۲.
۲۳. سعیدی پور، اسماعیل (۱۳۹۲)، «بررسی اثرات اینترنت بر خانواده‌های دارای فرزند نوجوان»، نشریه پژوهش‌های ارتباطی، دوره ۲۰، شماره ۷۶، ص ۱۴۳-۱۶۹.
۲۴. صفری، شید؛ صفری، صبیبه؛ کارگر، رضا (۱۳۹۷)، «آسیب‌های جسمی و روانی شبکه‌های اجتماعی»، اولین کنفرانس فرصت‌ها و تهدیدهای فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی، کرمانشاه.
۲۵. طارمی، محمد حسین (۱۳۸۷)، «فضای سایبر، آسیب‌ها و مخاطرات»، ره‌آورد نور، شماره ۲۲، ص ۸۹-۹۲.
۲۶. طاهری، سیاح و دیگران (۱۳۹۵)، درباره فضای مجازی چه بدانیم و چه بگوییم؟، تهران: انتشارات مرکز ملی فضای مجازی، چاپ اول.
۲۷. ظریفیان همتیان، پری؛ عقیلی، سید وحید (۱۳۹۱)، «وضعیت خانوادگی نوجوانان و استفاده از اینترنت»، مطالعات جامعه‌شناختی ایران، دوره ۲، شماره ۶، ص ۱۱۷-۱۳۳.
۲۸. عابدی جعفری، حسن؛ تسلیمی، محمد سعید؛ فقیهی، ابوالحسن؛ شیخ‌زاده، محمد (۱۳۹۰)، «تحلیل مضمون و شبکه مضامین: روشی ساده و کارآمد برای تبیین الگوهای موجود در داده‌های کیفی»، دوفصلنامه اندیشه مدیریت راهبردی، سال پنجم، ش ۲، ص ۱۵۱-۱۹۸.
۲۹. علی‌اکبری دهکردی، مهناز (۱۴۰۰)، روان‌شناسی رشد (نظریه‌ها، پژوهش‌ها و آزمون‌ها)، تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور.
۳۰. عمید، حسن (۱۳۷۵)، فرهنگ فارسی عمید، تهران: امیرکبیر.
۳۱. فرهادی، آذین؛ فرهادی، هادی (۱۴۰۰)، «پیش‌بینی تمایل به طلاق از طریق اعتیاد به فضای

- مجازی، خیانت‌های اینترنتی و اعتیاد به بازی‌های رایانه‌ای در افراد متقاضی طلاق»، ایده‌های نوین روان‌شناسی، شماره ۱۲، ص ۱۲۶-۱۳۹.
۳۲. کوچکی قرمزچشمه، عاطفه (۱۴۰۰)، «پیش‌بینی بروز رفتارهای پرخاشگرانه بر اساس استفاده بیمارگونه از فضای مجازی و سبک هویت غالب یا تمایز یافتگی در نوجوانان مقطع متوسطه اول شهر فرمهین»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما: محمد قلمکاریان، دانشگاه پیام نور استان اصفهان، مرکز پیام نور نطنز.
۳۳. لسانی، مهدی (۱۴۰۱)، مجموعه مصاحبه‌های فضای مجازی و کودک و نوجوان، مرکز پژوهشی‌های اسلامی شورای عالی فضای مجازی.
۳۴. لطفی، محسن؛ نظرعلیان، زهرا (۱۴۰۰)، «بررسی تأثیر وضعیت فرهنگی اقتصادی خانواده در کسب مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان دوره اول ابتدایی در دوران همه‌گیری کرونا»، مجموعه مقالات هشتمین کنفرانس بین‌المللی پژوهش‌های مدیریت و علوم انسانی در ایران، ص ۲۲۴-۲۳۳.
۳۵. مرامی، مریم (۱۴۰۰)، «بررسی تأثیر مصرف‌گرایی و عادات رسانه‌ای دانش‌آموزان بر میزان توجه و طراحی مداخله برای بهبود این عادات»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما: محسن میرمحمدصادقی استاد مشاور: پیمان حسینی ابهریان، پژوهشکده علوم شناختی تهران.
۳۶. ملاحی، نجمه (۱۳۹۶)، «نقش آموزه‌های دینی اسلامی در پیشگیری از آثار مخرب فضای مجازی بر خانواده»، ره‌آورد نور، شماره ۶۰، ص ۶۱-۷۰.
۳۷. ملازنی، عبدالباقی (۱۴۰۱)، «بررسی نقش سواد رسانه‌ای بر بلوغ عاطفی دانش‌آموزان دبیرستانی»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما: حسن رستگارپور، دانشگاه بین‌المللی چابهار، دانشکده ادبیات و علوم انسانی.
۳۸. موحد، مجید؛ محمدی، نوراله؛ حسینی، مریم (۱۳۹۰)، «مطالعه رابطه بین رسانه‌ها، تصویر بدن و عزت نفس با عمل و تمایل به آرایش»، مطالعات اجتماعی روان‌شناختی زنان، شماره ۲۸، ص ۱۳۳-۱۶۰.
۳۹. موسوی، سیده زهرا (۱۴۰۱)، «تدوین بسته آموزشی مقابله با آسیب‌های فضای مجازی در روابط بین همسران»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما: محسن داودآبادی، قم، مؤسسه آموزش عالی معصومیه.
۴۰. نوری، علی؛ طهاصدر، علی (۱۴۰۰)، «بررسی رابطه استفاده از فضای مجازی بر روابط فرزندناشویی نوجوان»، پنجمین کنفرانس بین‌المللی مطالعات جهانی در علوم تربیتی، روان‌شناسی و مشاوره.
۴۱. هاشمیان پور، مهناز (۱۳۹۵)، «بررسی تأثیر رسانه‌های جمعی بر مدگرایی در بین دختران ۱۵-۱۸ سال شهر اصفهان»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما: علی اصغر علمدار یزدی استاد مشاور: مجید اسدی فارسانی، دانشگاه علم و هنر یزد، دانشکده هنر و معماری.
۴۲. وجدانی، فاطمه؛ ایمانی، محسن (۱۳۹۱)، «تحلیل مفهوم رشد با تکیه بر آیات قرآن کریم، پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، ۱۳۹۱ شماره ۱۶، ص ۱۱-۳۵.

دور الفضاء الافتراضي في تشكيل النظام البيئي للنمو والتميز لدى المراهقين الإيرانيين المعاصرين

مهدي فداي^١

سيد محمد تقى موسى فر^٢

محسن داودآبادى فراهانى^٣

المستخلص

حتى الآن، أحدث الفضاء الافتراضي تأثيرات مختلفة على نمو المراهقين وتميزهم. الغرض من هذا البحث هو دراسة دور الفضاء الافتراضي في تشكيل النظام البيئي للنمو والتميز لدى المراهقين الإيرانيين المعاصرين. منهج هذا البحث هو وصفي تطبيقي، ومن خلال جمع وتصنيف المعلومات من الكتب والمقالات، تم التعرف على آثار الفضاء الإلكتروني على المراهقين وتم استخدام أسلوب التحليل الموضوعي لتحليل البيانات. وبناء على نتائج البحث، تم تطوير نموذج مفاهيمي لدور الفضاء الافتراضي في تشكيل نظام النمو والتميز لدى المراهقين الإيرانيين المعاصرين. ومن أهم مكوناتها (7 محاور تنظيمية) -1 أضرار الفضاء الإلكتروني على معتقدات المراهقين. -2 أضرار الفضاء الإلكتروني على عواطف المراهقين. -3 أضرار الفضاء الإلكتروني على سلوك المراهقين -4 آثار الفضاء الإلكتروني على الأسرة -5 تأثيرات الفضاء الإلكتروني على الشؤون الاجتماعية العامة -6 آثار الفضاء الإلكتروني على الشؤون الاجتماعية المؤسسية و-7 قدرات الفضاء الإلكتروني الإيجابية على تنمية المراهقين.

الكلمات المفتاحية: الفضاء الافتراضي، النظام البيئي، النمو والتميز لدى المراهقين.

١ - الأستاذ المساعد في قسم الأخلاق و التربية، جامعة باقرالعلوم، قم، إيران
٢ - دكتور في الإلهيات في قسم القرآن والحديث، جامعة قم، قم، إيران (الكاتب المسؤول)
٣ - دكتور في فقه التربية، جامعة المصطفى العالمية (ص)، قم، إيران

The Role of Cyberspace in Shaping the Growth and Excellence Ecosystem of Contemporary Iranian Teenagers

Mahdi Fadaei¹

Seyyed Mohammad Taghi Mousavi Far²

Mohsen Davodabadi Farahani³

Abstract

Cyberspace has significantly influenced the growth and development of teenagers in various ways. This study aims to examine the role of cyberspace in shaping the ecosystem that supports the growth and excellence of contemporary Iranian teenagers. Using a descriptive-applied approach, the research gathered and categorized information from books and articles to identify the effects of cyberspace on adolescents. Thematic analysis was employed to interpret the data. Based on the study's findings, a conceptual model of cyberspace's impact on the growth and excellence ecosystem for contemporary Iranian teenagers was developed. The model identifies seven main organizing themes: (1) the adverse effects of cyberspace on teenagers' beliefs, (2) the emotional impact of cyberspace on teenagers, (3) the behavioral impact of cyberspace on teenagers, (4) the effects of cyberspace on family dynamics, (5) the effects of cyberspace on general social affairs, (6) the effects of cyberspace on institutional social affairs, and (7) the positive potential of cyberspace in supporting adolescent development.

Keywords: cyberspace, ecosystem, adolescent growth and excellence

---

1. Assistant Professor, Department of Ethics and Education, Al-Mustafa International University, Qom, Iran.

2. PhD in Theology, Department of Quran and Hadith, University of Qom, Qom, Iran. (Corresponding Author)

3. PhD in Educational Jurisprudence, Al-Mustafa International University, Qom, Iran.

